

лугі (поймавыя або пазапоймавыя) адрозніваюцца большай відавой разнастайнасцю, а якія — больш высокай прадуктыўнасцю? Адказ абгрунтуйце.

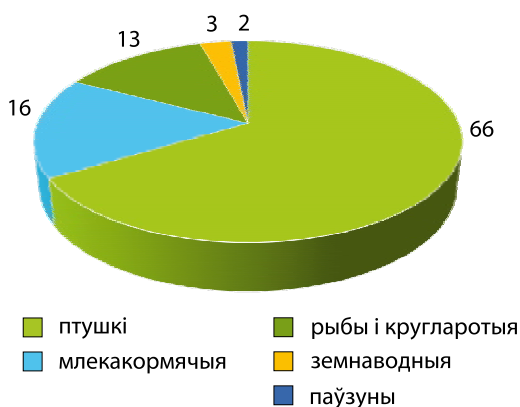

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце залежнасць паміж тыпамі чацвярцічных адкладаў, тыпамі глеб і лясістасцю. 2. Вызначце, якія лясы пераважаюць у вашай мясцовасці і якія яны выкарыстоўваюцца. Падрыхтуйце паведамленне пра лясную расліннасць вашага раёна. 3. Вызначце, у якіх галінах гаспадаркі, відах гаспадарчай дзейнасці і прыродакарыстання выкарыстоўваюцца ў вашай мясцовасці біялагічныя рэсурсы.

§ 13. Жывёльны свет

Узгадваем. Якія жывёлы характэрныя для лясоў умеранага пояса? Якія жывёлы з'яўляюцца сімваламі Беларусі?

Мал. 56. Структура фауны пазваночных жывёл Беларусі, % відаў

Сучасны склад фаўны. Жывёльны свет Беларусі набыў сучаснае аблічча пасля адступлення пазазерскага ледавіка. Фаўна Беларусі налічвае больш за 460 відаў пазваночных жывёл (мал. 56) і больш за 30 тыс. відаў беспазваночных. Фаўна млекакормячых уключае 80 відаў, сярод якіх пераважаюць грызуны і драпежнікі. Самая разнастайная фаўна птушак — больш за 320 відаў, з іх амаль 230 відаў гняздуюцца на тэрыторыі краіны. У жывёльным свеце 20 відаў земнаводных і паўзуноў, 68 відаў рыб.

Аснову жывёльнага свету Беларусі складаюць млекакормячыя і птушкі лясной зоны. Сярод іх жывёлы таежнай фаўны: буры мядзведзь, вавёрка, лось, рабчык, глушэц і інш. Больш разнастайная фаўна шыракалістага лесу: зубр, казуля, дзік, куніца лясная, дзяцел, салавей і інш. Зрэдку сустракаюцца прадстаўнікі фаўны тундры (белая курапатка) і стэпаў (хамяк звычайны, заяц русак, жаўрук і інш.). Пацяпленне клімату спрыяе пашырэнню арэалаў стэпавых відаў.

Жывёльны свет змяняецца пад уздзеяннем гаспадарчай дзейнасці. За апошнія 300–400 гадоў знікла больш за 20 відаў пазваночных: тур, лясны тарпан, собаль, лань, лясны кот і інш. Больш не сустракаюцца такія птушкі, як ружовы пелікан, дроп. У выніку будаўніцтва плацін у рэках знікла больш за 10 відаў рыб, сярод якіх бялуга, рускі асетр, ласось, кумжа.

У краіне вядзецца акліматызацыя жывёл. Фаўна Беларусі ўзбагацілася такімі відамі, як андатра, янот-паласкун, янотападобны сабака, амерыканская норка. Адноўлена папуляцыя зубра і высакароднага аленя. Больш за 10 відаў рыб (белы амур, амерыканскі сомік, таўсталобік і інш.) папоўнілі вадаёмы краіны. Сустракаецца ў прыродзе і незалежная ад чалавека выпадковая інвазія жывёл, напрыклад, рассяленне каларадскага жука, ратана.

Жывёльны свет лясоў. Па месцах пражывання жывёлы групуюцца ў фаўністычныя комплексы лясоў, палёў і лугоў, балот, вадаёмаў і іх узбярэжжаў, паселішчаў чалавека (мал. 57). Найбольш багаты і разнастайны жывёльны свет лясоў. Звязана гэта з наяўнасцю ў лясах вялікай колькасці корму і хованак. Звычайнымі насельнікамі лясоў з’яўляюцца лось, казуля, вавёрка, дзік, воўк, лясная куніца.

Мал. 57. Групоўка жывёл па месцах пражывання

Жывёльны свет фаўністычнага комплексу залежыць ад тыпаў лесу. У барах ён бяднейшы, у ельніках, багацейшых кармамі, з лепшымі хованкамі, — больш разнастайны. Шмат у ельніках птушак: клёст, сініца, сойка, дзяцел. Яшчэ больш разнастайны жывёльны свет змешаных лясоў. У іх шмат хованак і багацейшае харчаванне. Тыповымі прадстаўнікамі з’яўляюцца дзік, казуля, высакародны алень, лясная куніца, больш за 180 відаў птушак. Сярод іх зязюля, салавей, шчыгол, цецярुक, сава, ястраб, арлан-белахвост і інш. У забалочаных лясах поўначы Беларусі сустракаецца буры мядзведзь. У Белавежскай пушчы жыве самы буйны прадстаўнік млекакормячых нашых лясоў — зубр (мал. 58). Шырока прадстаўлена ў лясах і фаўна земнаводных і паўзуноў.

Мал. 58. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу лясоў — зубр

Жывёльны свет палёў і лугоў. Тыповымі насельнікамі палёў і лугоў з'яўляюцца грызуны: палёўка шэрая, мыш палявая, буразубка, на поўдні — хамяк, суслік. Тут можна сустрэць зайца, крата, вожыка, з драпежнікаў — лісіцу, гарнастая, тхара, ласку. Найбольшай разнастайнасцю адрозніваецца фаўна птушак, якая ўключае перапёлак, курапатак, жаўрукоў, белых буслоў (мал. 59). Земнаводныя і паўзуны прадстаўлены яшчаркамі, жабамі. Шмат на палях і лугах насякомых, у тым ліку шкоднікаў сельскагаспадарчых культур.

Мал. 59. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу палёў і лугоў — бусел

У фаўністычным комплексе палёў і лугоў пераважаюць невялікія жывёлы. У цёплы перыяд фаўна палёў і лугоў значна ўзбагачаецца, а зімой зьбядняецца. Чым гэта тлумачыцца?

Жывёльны свет балот. З-за неспрыяльных умоў пражывання жывёльны свет балот не багаты. Прадстаўлены земнаводныя і паўзуны: жабы, вужы, гадзюкі. На поўдні краіны сустракаецца балотная чарапаха. З млекакормячых на лясныя балоты заходзяць лось, дзік, казуля, сустракаюцца гарнастай, норка. Своеасаблівая фаўна птушак: чаплі, кулікі, журавы, качкі, балотныя совы і інш.

Мал. 60. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу вадаёмаў — сом

Жывёльны свет вадаёмаў і ўзбярэжжаў.

Яшчэ больш своеасаблівы жывёльны свет вадаёмаў. Вадаёмы, берагі рэк і азёр з'яўляюцца асяроддзем пражывання рыб, земнаводных, птушак і млекакормячых. У вадаёмах сустракаюцца шчупак, акунь, плотка, лешч, карась, лінь, радзей — каштоўныя віды рыб: судак, мянтуз, вугор. У рэках і азёрах водзіцца самая буйная рыба ў краіне — сом (мал. 60). Зрэдку сустракаюцца харьус, стронга, вусач, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. На берагах вадаёмаў жывуць бабры, андатры, выдры. Яны будуць сваё жыллё на берагах, але большую частку жыцця праводзяць у вадаёмах. У вадаёмах шмат земнаводных: жабы, трытоны, ракі. З птушак гняздуюцца чырккі, качкі, сустракаюцца чаплі, чайкі, лебедзі. Падчас сезонных пералётаў на вадаёмах спыняюцца гусі, гагары. У абрывістых берагах гняздуюцца берагавыя ластаўкі, зімародкі.

Жывёльны свет паселішчаў чалавека. Тыповымі прадстаўнікамі жывёл, якія селяцца побач з жыллём чалавека, з'яўляюцца мышы і пацукі. У агародах і садах жывуць краты, буразубкі, вожыкі. Даволі часта на паляванні заходзяць чорны тхор і ласка. З птушак побач з чалавекам жывуць ластаўкі, вераб'і, шпакі, галубы, вароны, сарокі, буслы. Зімой у пошуках ежы прылятаюць снегіры і сініцы.

Гаспадарчае выкарыстанне і ахова жывёльнага свету. Многія жывёлы Беларусі выкарыстоўваюцца ў гаспадарчай дзейнасці. Рэсурснымі відамі з'яўляюцца 20 відаў млекакормячых. Сярод іх лось, дзік, казуля, заяц, бабёр, норка, лісіца і інш. Адно даюць каштоўную пушніну, іншыя — мяса. Праўда, на большасць рэсурсных відаў жывёл паляванне абмежаванае. Да рэсурсных адносяцца больш за 30 відаў птушак: крыжанка, чырок, рабчык, глушэц, шэрая курапатка і інш. Маюць прамысловае значэнне і многія віды рыб.

У выніку гаспадарчай дзейнасці асобныя віды жывёл Беларусі страцілі звыклыя месцы пражывання, што вядзе да знікнення папуляцыі. Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь уключае 143 віды пазваночных жывёл, у тым ліку зубра, бурага мядзведзя, барсука, рысь, вавёрку-палятуху. Пад аховай дзяржавы знаходзіцца 91 від птушак: арлан-белахвост, чорны бусел, некалькі відаў соў, змеяд, скапа і інш. Ахоўваецца 16 відаў рыб: стронга ручаёвая, сцерлядзь, вусач, харыус; земнаводныя і паўзуны: балотная чарапаха, мядзянка, гадзюка звычайная.

Абагульнім і запомнім. Жывёльны свет Беларусі ўключае больш за 460 відаў пазваночных і больш за 30 тыс. відаў беспазваночных жывёл. Па месцах пражывання жывёлы групуюцца ў фаўністычныя комплексы лясоў, лугоў і палёў, балот, вадаёмаў і іх узбярэжжаў, паселішчаў чалавека. Самай разнастайнай і багатай па відавым складзе з'яўляецца фаўна лясоў.

1. Прадстаўнікі якіх прыродных зон сустракаюцца ў фаўне Беларусі? 2. На якія фаўністычныя комплексы падзяляецца жывёльны свет Беларусі? 3. Чаму фаўністычны комплекс лясоў з'яўляецца самым разнастайным па колькасці відаў?

4. Чаму адвольная акліматызацыя жывёл неспрыяльна адбіваецца на біялагічнай разнастайнасці? Прыкладзіце прыклады. 5. Чаму фаўна ельнікаў больш разнастайная, чым фаўна хвойнікаў, але саступае фаўне змешаных лясоў?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце, якія асаблівасці жывёльнага свету характэрныя для вашай мясцовасці і падрыхтуйце паведамленні пра віды жывёл, занесеных у Чырвоную кнігу. 2. Што, на ваш погляд, трэба зрабіць для ўзбагачэння відавой разнастайнасці жывёльнага свету вашай мясцовасці?